

Levéltári Szemle 2019/ 1.

A Levéltári Szemle 2019. 1. számában leginkább a hungarikakutatás témája került a középpontba, s a bevezető áttekintés (Arany Krisztina) után ehhez csatlakozik több tanulmány (szlovák, török hungarika; H. Németh István, Sz. Simon Éva), valamint kutatóút ismertetés is (Ternovác Bálint). Az említettek mellett e szám tartalmazza a magyar közlevéltárakban használt nyilvántartó rendszer, a scopeArchiv elmúlt öt évét ismertető tanulmányt (Kohút Sára és Laczlavik György), valamint megismerhetjük belőle a Magyar Nemzeti Levéltárban működő Károlyi Kutatócsoport munkáját és eredményeit is (Laczlavik György). A nemességkutatás Pest megyei forrásait tárgyaló írás (Berényiné Kovács Gyöngyi) mellett a 2018. év levéltári kiadványairól (Konrád Aranka) ad számot a folyóirat, valamint két könyvismertetést is tartalmaz (Ö. Kovács József, Brigovác László).

Arany Krisztina: A levéltári hungarikakutatás helyzete, feladatai és lehetőségei a Magyar Nemzeti Levéltárban

Amit mai szóhasználattal hungarikakutatásnak nevezünk, már a 19. század folyamán megindult Magyarországon. Az Országos Levéltár immáron több mint öt évtized óta végez ilyen jellegű tevékenységet, melynek eredményeképpen nyolcmillió képfelvételből álló mikrofilmezett hungarika anyag gyűlt össze az eltelt időszakban. Az állomány gyarapodása, manapság elsősorban digitalizált dokumentumok formájában, a mai napig zajlik. Annak érdekében, hogy a munka minél szervezettebb keretek között működhessen a Magyar Nemzeti Levéltár 2015-ben hungarika stratégiát alkotott, s ennek keretében ugyanebben az évben külön hungarika munkacsoport született az intézményen belül. A csoport kiemelt feladatát képezi egy országos hungarika nyilvántartás létrehozása és folyamatos aktualizálása. Ennek informatikai hátterét a scopeArchiv biztosítja. A sikeres munka érdekében elengedhetetlen a kapcsolatfelvétel minden érintettel, legyen az más intézmény, kutatócsoport, vagy egyéni kutató. A kapcsolattartást az utóbbi években megkönnyítették a különböző támogatási programok, melyek közül különösen a 2015 és 2019 között működő Mikes Kelemen Programnak köszönhetően sikerült komoly előrelépéseket tenni a hungarikakutatás területén. Ugyanakkor a hatékonyság további növelése érdekében szükséges lenne egy hivatalosan megbízott országos hatáskörű koordinációs csoport felállítására.

Berényiné Kovács Gyöngyi: A nemességkutatás forrásainak feltárása a Pest Megyei Levéltárban 1901–1967

Manapság reneszánszát éli Magyarországon a családfakutatás. Ugyanez volt a helyzet elsősorban a nemesség körében a 19-20. századok fordulóján. Ennek hátterében természetesen csak másodlagos módon játszott szerepet a családi kapcsolatok feltárása, az elsődleges célt a nemesség igazolása jelentette. Ebből fakadóan leginkább a nemesi iratok gyűjteményes fondja kapott figyelmet az ilyen irányú kutatások során. Ugyanakkor számos egyéb forrástípus is bevonható a nemességkutatásba. Ilyen forrástípusok lehetnek az összeírások, a vármegyei jegyzőkönyvi anyagok, vagy éppen a végrendeletek. A 20. század folyamán maguk a levéltárosok is sokat tettek azért, hogy a kutatók munkáját megkönnyítsék ezen a területen. Kiemelhető Kőszeghi Sándor neve, hiszen neki köszönhető a Pest megyei nemességre vonatkozó máig egyetlen monografikus feldolgozás, a Nemesi családok Pest vármegyében

címet viselő munka. Ugyanígy Kosáry Domokos is nagyban elősegítette az ilyen irányú kutatásokat összeírásokra vonatkozó segédletei segítségével.

Laczlavik György: A Károlyi Kutatócsoport a Magyar Nemzeti Levéltárban

A Károlyi Kutatócsoport 2017 őszén alakult meg hivatalosan. Tagjainak elsődleges célját az egyik legnagyobb múltra visszatekintő magyarországi nemesi család múltjára vonatkozó ismeretek minél szélesebb körű kitágítása képezi. A csoportban történészek, gyűjteményi szakemberek és levéltárosok egyaránt helyet kaptak a Kárpát-medence egész területéről. A csoport felállításának ötlete még 2016 őszén fogalmazódott meg Nyíregyházán "A Károlyi család történetének kutatási lehetőségei" címet viselő műhelykonferencián. Ekkor született döntés arról is, hogy a csoport tagjai a továbbiakban évente legalább egy hasonló műhelykonferenciát szerveznek a Károlyi család múltjára vonatkozóan. A csoport az alapkutatások elvégzésén, s eredményeik publikációján túl, adatbázisok építésével is elő kívánja segíteni a család múltjának mind teljesebb feltárását. Következő céljukat a kutatócsoport önálló honlapjának elindítása képezi, mely lehetővé tenné eredményeik egy helyen történő bemutatását, s azok mind szélesebb körben való megismertetését.

Kohút Sára – Laczlavik György: A scopeArchiv öt éve a Magyar Nemzeti Levéltárban

Az Elektronikus Levéltári Projekt keretében 2013-ban jött létre az az informatikai rendszer, mely biztosítja a levéltárakban őrzött akár papír alapú dokumentumok, akár digitális tartalmak nyilvántartását, kezelését. A rendszer két központi elemből áll, a nyilvántartás céljára szolgáló svájci fejlesztésű scopeArchivból, valamint az archiválási feladatok ellátását biztosító Preservicából. A rendszer használatára való átállás, tekintve a rendelkezésre álló idő szűkösségét, a Magyar Nemzeti Levéltáron belül nem volt zökkenőmentes. A megyei levéltári munkatársak betanítása egészen 2016 őszéig váratott magára. Az új rendszer használatának elsajátításában jelentős segítséget nyújtott a 2017 nyarára elkészült felhasználói kézikönyv, ám ez is csupán a legszükségesebb alapösszefüggések és információk magyarázatára és bemutatására szorítkozhatott. Tovább nehezítette az átállás feladatát az a tény, hogy a szakrendszer logikája eltér a magyarországi levéltári gyakorlattól. Ebből fakadóan, bár jelenleg ez az elektronikus iratnyilvántartásnak a leoptimalisabb lehetősége, könnyen elképzelhető, hogy a jövőben olyan szakrendszer kialakítására kerülhet sor, mely sokkal jobban igazodik a hazai szakmai gyakorlathoz, ám ugyanakkor teljes mértékben megfelel a nemzetközi levéltári szabványoknak is.

H. Németh István: A városi reformáció kezdetei – Egy tematikus hungarika körút eredményei és tanulságai

A reformáció kezdeteivel foglalkozó kutatók Európa szerte a városok szerepét hangsúlyozzák a lutheri tanok elterjedése kapcsán. Magyarországon, elsősorban a városok viszonylagos gyengesége okán, ez a jelenség – bár kétségtelenül megfigyelhető – kevesebb figyelmet kapott a korábbi szakirodalomban, mely elsősorban a nemesség szerepét hangsúlyozta. A Magyar Nemzeti Levéltár reformációval foglalkozó projektjének keretében lehetőség nyílt a ma már Szlovákia területén található egykori szabadkirályi városok iratanyagának ilyen szempontú áttekintésére. Az itteni városi levéltárak anyaga a 16. századra vonatkozóan is rendkívül gazdag, ráadásul példásan rendezett. A kutatóút kapcsán nyilvánvalóvá vált, hogy a 20. századot megelőző iratanyagok megfelelő szintű feltárása csak akkor végezhető el, ha abban a szlovákiai levéltárosok szorosabban együttműködnek a magyarországiakkal. Emellett az is világosan látszik, hogy a 19. századi, egyébiránt alapos forráspublikációk számos olyan

irattípust – számadások, városi jegyzőkönyvi anyagok – mellőztek, melyek áttekintése több ponton árnyalhatná, pontosíthatná az eddigi történeti feltárást.

Sz. Simon Éva: A törökországi hungarikakutatások aktuális helyzete:

2018-ban ért véget a Magyar Nemzeti Levéltár és az MTA BTK Történettudományi Intézet közös oszmanisztika projektjének első periódusa. A két intézmény összefogásának eredményeképpen jöhetett létre az a relációs adatbázis, amely egyelőre négy magyarországi szandzsák 16-17. századi összeírásait tartalmazza. Ehhez kapcsolódva, az adatok vizuális megjeleníthetőségének biztosítása érdekében létrehoztak egy térinformatikai adatbázist is. Az így elkészült rendszer képezi az MNL első hungarika adatbázisát. A szisztematikus adatgyűjtést az tette lehetővé, hogy bár a Magyarországra vonatkozó összeírások hazánkban jelentős részben megsemmisültek, ám azokat az Oszmán Birodalom központjában is megőrizték, s ezek a példányok napjainkig megmaradtak. Az utóbbi évek törökországi kutatásai nyomán világossá vált, hogy a korábbi gyűjtések eredményeként a szandzsák összeírások már szinte teljesnek voltak mondhatóak, csupán apróbb hiányok kiegészítése vált szükségessé. Ugyanakkor a rendelkezésre álló források jelentős mértékben gyarapodtak, elsősorban a birtokadományozásokra és kinevezésekre vonatkozó okmányok valamint az oszmán államtanács rendeleteit tartalmazó protocollum sorozatok digitális másolatainak megszerzése révén. A projekt a jövőben többek között arra törekszik, hogy a még fel nem dolgozott szandzsákok adataival bővíthessen az adatbázis.

Ternovác Bálint: Levéltári kutatás Dubrovnikban

Ternovác Bálint 2018 tavaszán vehetett részt ösztöndíjas kutatóúton Dubrovnik városában. Kutatásának fő célját Bosznia középkori egyháztörténetének tanulmányozása képezte, ám emellett figyelmet fordított a középkori boszniai-raguzai kapcsolatok feltárására is. A kutatóút legfőbb tapasztalatának levéltári szempontból az tekinthető, hogy a dubrovniki levéltárak általában rendkívül kutatóbarát módon működnek, a kiszolgálás készséges, s rendkívül gördülékeny és gyors. Ugyanakkor az itteni levéltárak segédletei, bár folyamatos a helyzet javulása, még helyenként hiányokat mutatnak, s jellemzően a levéltárak honlapjai sem kellően informatívak.